

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА КРЕДИТ-МОДУЛЬ ТИЗИМИ ШАРОИТИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ АМАЛИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯЛАРИ

Муҳиддинова Нилуфар Баходировна

Навоний давлат педагогика институти,

докторант

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7817655>

ARTICLE INFO

Received: 03rd April 2023

Accepted: 09th April 2023

Online: 11th April 2023

KEY WORDS

Ўқув жараёнини кредитлаш,
хорижий тажриба, кредит-
модуль тизими,
компетентлик, касбий
тайёргарлик, шахсга
йўналтирилган таълим
стратегияси, танқидий
тафаккур.

ABSTRACT

Ушбу мақола ҳозирги вақтда дунёнинг кўплаб давлатларида самарали қўлланиб келаётган ва олий таълим муассасаларининг интеграциясини таъминлаш, таълимнинг ягона стандартини яратиш, академик мобилликни йўлга қўйиш, касбий компетентликни унификация қилиш учун амал қиладиган ўқув жараёнини ташкил этишнинг кредит-модуль тизимининг концептуал вазифалари; соҳага оид хорижий тажриба, миллий тизимда жорий қилиш имкониятларига бағишланган. Тадқиқотчи томонидан таълимда кредит-модуль тизимидан фойдаланишни ривожлантириш бўйича таклифлар илова қилинди.

Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражаси вазифамиз деб биламиз.

Ш.М.Мирзиёев

Жамиятни барча соҳаларини рақамлаштириш шароитида кредит-модулга асосланган таълим тизими мустақил таълим кўникмаларини шакллантириш, келажак касбига кўп жиҳатдан мос бўлган фанларни танлаш имконини беради.

Кредит-модул тизими талаба юкласини ўлчаш бирликлари сифатида модулли таълим технологиялари ва **European Credit Transfer and Accumulation System - ECTS** кредитлари бирлигига асосланган ўқув жараёнини ташкил этиш моделидир¹.

Кредит (credit) тушунчаси бу ҳолда ҳар бир ўқув фанининг таълим ва касбий тайёргарлик мазмунига қўшган ҳиссасини ҳисобга олиш имконини берадиган миқдорий хусусиятни англатади.

Олий таълимга нисбатан “модул” термини ўқув фанининг ўқув ва касбий дастурининг ҳужжатлаштирилган мантиқий бирлигини англатади.

Ўқув жараёнини кредитлаш тизими дастлаб XIX асрда **АҚШ** университетларида жорий этилган бўлиб, ўқув жараёнини либерализация қилишга қаратилган эди.

¹ https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/ects-users-guide_en.pdf

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб давлатларида ушбу тизим барча олий таълим муассасаларининг интеграциясини таъминлаш, таълимнинг ягона стандартини яратиш, академик мобилликни йўлга қўйиш, касбий компетентликни унификация қилиш учун амал қилади.

Ўқув жараёнини ташкил этишнинг **кредит-модул тизими** қуйидаги концептуал вазифаларни ижобий ҳал этиш учун мўлжалланган:

- ҳар бир модулнинг ўзлаштирилишини текширган ҳолда фан материални модулларга бўлиш;
- билимларни баҳолашнинг кенгроқ шкаласидан фойдаланиш;
- билим олишнинг шаффофлигини ошириш;
- семестр давомида талабаларнинг тизимли мустақил ишларини рағбатлантириш;
- таълим жараёнида мустақил таълим олишнинг улушини ошириш;
- таълим дастурларининг меҳнат бозорида мутахассисга қўйилган талабдан келиб чиқиб ўзгартириш мумкинлиги;
- таълимда соғлом ижодий ва илмий рақобатни жорий этиш.

Ушбу тизимга кўра ОТМда ўтиладиган ҳар бир фан ўқиш юкламаси миқдорига қараб, **кредитларда** акс этади. Масалан, ҳар бир фан ўртача 5-7 кредитларда акс этиши мумкин. Талаба эса ўқув йилида муайян миқдорда кредитлар тўплаб бориши мумкин ва бу миқдорга қараб, унга бакалавр ёки магистр даражаси берилади. Масалан, бакалавр даражасини қўлга киритиш учун жами 240 кредит тўплаш талаб этилиши мумкин.

Замонавий асосларда таълимда кредит-модул тизимидан фойдаланиш қуйидаги вазифа ва мақсадларда ўқув жараёнини такомиллаштириш ва ижобий ўзгартириш имкониятини очиб беради:

- ўқув жараёнини шахсга йўналтирилган форматда ташкил этиш;
- таълим олувчи - талабаларга индивидуал ўқув режаларини тузиш, фанларни ўзлаштириш кетма-кетлигини эркин белгилаш, шахсий семестр ўқув жадвалларини мустақил равишда тузиш имкониятини бериш;
- талабаларнинг ўқув-ўзлаштириш фаолияти натижаларини баҳолашнинг рағбатлантирувчи балл-рейтинг тизими;
- таълим мазмуни бўйича ўқув режалари, дастурлари ва стандартларини шакллантириш ва доимий равишда ишлаб чиқиш;
- ўқитувчиларга академик эркинликни, шу жумладан ўқитиш усулларини эркин танлаш ҳуқуқини бериш;
- ўқув тўловлари ва ўқитувчиларнинг иш ҳақи миқдорининг иқтисодий ҳисоб-китоблари;
- муассасанинг таркибий бўлинмаларининг бюджетини шакллантириш.

Шуни таъкидлаш керакки, талабанинг ўқув фаолиятини баҳолашнинг балл-рейтинг тизими талаба томонидан дарслик ёки маърузадан олинган маълумотни ўзлаштириш, ўқитувчи маълумотни узатиш сифатини баҳолаш қобилияти билан чекланган эди, бу кўпинча талабанинг интеллектуал ривожланишининг умумий даражаси билан белгиланади.

Ҳозирги вақтда қўлланиладиган кредит-модул тизими талабага муҳокама қилинаётган мавзу бўйича эркин гапириш имконини беради ва бу, ўз навбатида, мантиқий боғлиқликларни шакллантириш имкониятларини очиб беради, бу эса **танқидий, ижодий фикрлашни ривожлантиришга** ёрдам беради ва талабани пассив тингловчидан фаол иштирокчисига айлантиради.

Ўқитувчиларга ўқитиш усулларини эркин танлаш ҳуқуқини бериш дарсларни ролли ўйинлар шаклида ўтказиш имконини беради, бу эса талабалар қабул қилинган қарор учун ўз масъулиятини англаш имконини берадиган **кейс-стади, лойиҳалаш** технологияларига асосланган амалий муаммоларни ҳал қилишда иштирок этадилар. Бундай ўқитиш усули нафақат билим сифатини, балки уни амалда қўллаш қобилиятини баҳолашга имкон беради.

Тадқиқотчининг фикрича, кредит-модулли тизимнинг асосий афзалликларидан бири, ўқув фанларини талабалар учун мазмунли бўлган таълим йўналишида жойлаштириш талаба учун бир-бирига қандай мос келишини “кўриш” ва танлаш имконини беради.

Маълумки, ривожланган давлатларнинг замонавий таълим тизими олдида турган муҳим вазифа **Болонья жараёни** тамойилларини амалга ошириш контекстида - олий таълим сифатини таъминлаш; ягона таълим майдонини яратиш; таълим тизимини уйғунлаштириш; умумий стандартларини яратиш; кредит-модулли ўқитиш тизимини жорий этишдан иборат эди.

Болонья жараёнининг мақсади ва вазифалари, таълим мазмуни ва амалиётини ташкил этиш шакли, шунингдек, ўқув жараёнини шакллантириш усули битирувчи учун зарур бўлган касбий ва ижтимоий компетенцияларни шакллантиришга хизмат қилади.

Кредитнинг ўзи маълум вақт ичида маълум ўқув натижаларига эришиш билан боғлиқ. Дарҳақиқат, академик кредит талаб қилинадиган таълим натижасига эришиш учун ўқитувчи ва талабанинг меҳнати миқдорини белгилайди. Кредит нафақат аудитория ишлари, балки талабанинг мустақил ишлаши учун ҳам мўлжалланган соатларни ўз ичига олади.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз олий таълими дунё олий таълим худудининг бир қисмига айлантирадиган глобал ўзгариш жараёнларини бошидан кечитрмоқда. Давлатимиз раҳбари томонидан олий таълим тизимидаги устувор вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишида мазкур йўналишдаги приоритет вазифаларни белгилаб берилди:

- бошқарув кенгашларининг ролини ошириш ва олий таълим муассасалари кафедралари ваколатларини кенгайтириш;
- ўқув жараёнини рақамли иқтисод ва бозор талабларига мувофиқлаштириш, ишлаб чиқариш билан боғлаш ва ўқувчиларнинг ўз устида ишлаши учун шароит яратиш;
- ОТМ ва университетларнинг илмий салоҳиятини ошириш, фан ва инновацияларни изчил ривожлантириш;
- соҳани рақамлаштириш орқали ўқитувчилар ва талабаларнинг хужжат алмашинув жараёнида бюрократия ва коррупцияни камайтириш.

- таълим стандартларини халқаро стандартларга мувофиқлигини таъминлаш; ихчамлаштириш, мантиқийлигини таъминлаш.

Мазкур вазифаларни самарали амалга ошириш учун ОТМга ўқув-илмий ва ташкилий бошқарув масалалари бўйича мустақил қарорлар қабул қилиш ваколатлари берилди. ОТМ кенгаши ўқув режа, илмий лойиҳаларни жорий этиш, профессор-ўқитувчиларнинг ўқув юкламалари, таълим шаклларини белгилаш бўйича қарорлар қабул қилиш имкониятига эга².

Бундан ташқари, олий маълумот талаб қиладиган касблар рўyxатини оптималлаштириш, иқтисодиёт тармоқлари томонидан талаб қилинадиган янги мутахассисликларни жорий этиш вазифаси қўйилди, кредит-модул тизимига ўтиш рақамли технологияларни жорий этишга бўлган эҳтиёжни янада оширади. Шу ўринда 2020 йилда **Вазирлар Маъжмасынинг** “Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Мазкур ҳужжатга кўра, 2020-2021 ўқув йилидан бошлаб олий ўқув юртлирида ўқув жараёни қуйидагиларни назарда тутувчи босқичма-босқич кредит-модул тизимига ўтказиш амалга оширилмоқда³:

- таълим дастурининг модулли тузилиши.
- муайян мутахассислик бўйича ўқув материали алоҳида блоklarга - модулларга бўлиниши;
- таълим олувчи ўз мутахассислиги доирасида модулни мажбурий режимда ўрганиши;
- таълим дастурларининг ижтимоий мослашувчанлигини ошириш;
- таълим муҳитининг ҳамкорлик тамойилига асосланиши;
- талабанинг индивидуал ўқув режасини шакллантиришдаги иштироки;
- мустақил таълим, лойиҳалар, ижодий ишлар (тақдимотлар) тайёрлаш, қўшимча адабиётларни ўрганиш;
- электрон таълим ресурсларини қўллаш;
- **self-education**, мустақил иш қобилиятларини ривожлантириш.

Маълумки, ўқитувчи баркамол авлод таълим-тарбияси учун масъул шахс бўлиб, ахлоқий қиёфаси, педагогик компетентликни намоён этиши зарур.

Ғарб ва Шарқнинг буюк мутафаккирлари **Платон, Аристотель, Зенон, Пифагор, Жалолиддин Румий, Абу Наср Форобий, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Ҳусайн Кошифий, Абдулла Авлоний, Кайковус, Саъдий Шерозий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Аҳмад Дониш, Абдулла Авлоний, Фитрат** томонидан устозлик мақоми, унинг заҳмати, устоз шахсида акс этши зарур бўлган сифатларга оид фалсафий қарашлар баён этилган.

Кредит-модуль тизими мамлакатимиз педагог кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш, педагог кадрларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш, касбий тайёргарликнинг самарадорлигини ошириш, касбга оид амалий компетенцияларни ўзлаштириш имконини беради.

² Усмонов Б., Хабибуллаев Р. Олий ўқув юртлирида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2020 й.

³ <https://static.norma.uz/documents/2/824.pdf>

Бугунги кунга келиб, республикамызда миллий таълим тизимининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини шакллантириш учун кенг шароит яратилди.

Хусусан, бўлажак педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ривожлантириш, таълим самарадорлигини ошириш, хусусан, бўлажак педагог кадрларни инновацион фаолиятга йуналтириш, олий таълим муассасаларидаги ўқув жараёнига таълим трендлари, инновациялар ва рақамли технологияларни татбиқ этиш, илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш приоритет вазифалар сифатида тавсифланади.

Хорижда ва мамлакатимизда бўлажак педагог кадрларнинг касбий тайёргарлигини турли аспектларда такомиллаштиришга доир фундаментал тадқиқотлар, касбий компетентликни шакллантиришнинг назарий асослари, таълим амалиётига инновацион технологияларни татбиқ этиш, дистант таълим, модулли технологиялар муаммолари *Robert Wagenaar, E.C.Полат, A.B.Хуторской, Н. Муслимов, Р. Жўраев, М.Халикова, У. Бегимқулов, У. Иноятов, Ш.С.Шарипов, Н.И.Тайлаков, У.Маҳкамов, О.Мусурманова* каби олимлар томонидан тадқиқ қилинган⁴.

Соҳага оид муаммолар қаторида бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини оширишга оид замонавий ахборот-таълим муҳитининг дидактик таъминотининг етарли эмаслиги, ўқув дастурларида компетентлик дефинициясининг етарли акс этмаганлиги; талабаларнинг танқидий ва ижодий тафаккурини ошириш, улкан ҳажмдаги маълумотлар билан ишлаш, лойиҳалаш услубларини қўллаш етарли ташкил этилмаганлигини кўрсатади.

Соҳага оид таклиф ва тавсиялар:

- бўлажак педагогларнинг ўқув жараёнини ташкил этишнинг кредит-модул тизимида рақамли технологияларни кенгроқ татбиқ этиш;
- амалий компетентликни ошириш бўйича касбий тайёргарлик фаолиятида лойиҳалаш технологияларидан самарали фойдаланиш;
- педагогик амалиётни таълим муассасалари негизида ўтказиш;
- кредит-модул тизимининг энг муҳим омили бўлган ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорлик технологияларини ривожлантириш;

⁴ Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений // М.: Издательский центр "Академия", 2010. - 368 с. Муслимов Н.А. Булажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. / Монография. - Т.: «Фан», 2004. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. Пед.фан.док. ... дисс.-Т.:2007.-305 б.; Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовке в учебных заведениях профессионального образования. Автореф. дисс...док. пед. наук. -СПб.:1995. - 43 с.; Мусурманова О. // Узлуксиз таълим тизимида ўқитувчиларни касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш муаммолари ва истиқболлари: республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, Низомий номидаги ТДПУ, 2013. - Б. 112-118.; Маҳкамов У.И. Юқори синф ўқувчиларида ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари: Педагогика фанлари доктори. ... дисс. – Т., 1998. – 286 б.; Иноятов У.И. Теоретические и организационно-методические основы управления контроля качества образования в профессиональном колледже. Дисс...док. пед.наук. - Т.:2003. -327 с.; 3.; М. К. Холиқова. XXI аср ахборот-таълим муҳитини ташкил этишнинг парадигмал аспектлари / Замонавий таълим. Илмий-услубий журнал. 2021. №5 (102). - 3-8 б. ISSN 2181-6514.; Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий методик асослари. Пед.фан.док...дисс. - Т.: 2007. -315 б.; Тайлаков, Н. И. Открытые образовательные ресурсы в Узбекистане / Н. И. Тайлаков и др. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 12 (59). — С. 527-530. — URL: <https://moluch.ru/archive/59/8538/> (дата обращения: 22.09.2021);

- мутахассисларнинг ижодий ташаббусларини қўллаб-қувватлаш;
- бўлажак талабаларни хорижий грантлар, илмий лойиҳаларда иштирокини мотивациялаш.
- касбий компетентлик тизимига фасилитация, тьюторинг элементларини татбиқ этиш;
- ҳаёти давомида билим олиш концепцияси ва меҳнат бозори талабидан келиб чиқиб, зарур назарий-амалий билимларни эгаллаш, амалий кўникмаларини шакллантириш; модуларни меҳнат бозорида педагог шахсига қўйилган талаблар, назарий-амалий билим, компетентлиги билан коррелят тарзда мувофиқлаштириб бориш.

References:

1. Ўринов В. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими : Асосий тушунчалар ва қоидалар. Қўлланма., 2020 й.
2. Robert Wagenaar, A History of ECTS, 1989-2019. Developing a World Standard for Credit Transfer and Accumulation in Higher Education. International Tuning Academy, 2020. Available at.
3. Усмонов Б., Хабибуллаев Р. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2020 й.
4. Уразғалиева Р.И., Роль методов активного обучения при кредитной системе / Р.И. Уразғалиева // Высшая школа Казахстана: науч.прил. Поиск, 2007. № 4. С. 48 - 51.
5. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений // М.: Издательский центр "Академия", 2010. - 368 с.
6. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. Пед.фан.док. ... дисс.-Т.:2007.-305 б.;
7. Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовке в учебных заведениях профессионального образования. Автореф. дисс...док. пед. наук. -СПб.:1995. - 43 с.;
8. Мусурманова О. // Узлуксиз таълим тизимида ўқитувчиларни касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш муаммолари ва истиқболлари: республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, Низомий номидаги ТДПУ, 2013. - Б. 112-118.;
9. Маҳкамов У.И. Юқори синф ўқувчиларида ахлоқий маданиятни шакллантиришининг педагогик асослари: Педагогика фанлари доктори. ... дисс. – Т., 1998. – 286 б.;
10. Иноятлов У.И. Теоретические и организационно-методические основы управления контроля качества образования в профессиональном колледже. Дисс...док. пед.наук. - Т.:2003. -327 с.;
11. М. К. Холиқова. [XXI аср ахборот-таълим муҳитини ташкил этишнинг парадигмал аспектлари](#) / Замонавий таълим. Илмий-услубий журнал. 2021. №5 (102). - 3-8 б. ISSN 2181-6514.
12. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий методик асослари. Пед.фан.док....дисс. -Т.: 2007. -315 б.;

13. Тайлаков, Н. И. Открытые образовательные ресурсы в Узбекистане / Н. И. Тайлаков и др. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 12 (59). — С. 527-530. — URL: <https://moluch.ru/archive/59/8538/> (дата обращения: 22.09.2021);
14. <https://static.norma.uz/documents/2/824.pdf>
15. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/ects-users-guide_en.pdf